

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

Donald Broady, Professor
Mikael Börjesson, Doktorand
Institutionen för lärarutbildning,
Uppsala universitet

Abstract

The map presented in this paper depicts relations between different programmes and branches at different upper secondary schools in the Stockholm area. Each educational alternative is characterised by the social recruitment of its pupils, that is by its shares of sons and daughters of civil engineers, lawyers, unskilled workers in the production, and so on. The social classification comprises 34 such social groups. One main finding is that besides the well known social hierarchy significant "horizontal" distances separate the educational alternatives. In particular there is a major "horizontal" polarity separating schools, programmes and branches dominated by groups that possess more cultural than economic capital from those dominated by groups equipped with more economic than cultural capital. There is thus a divide between educational alternatives preferred by children of medical doctors or university teachers on the one hand and by owners and managers of private companies on the other hand. At a somewhat lower societal level this polarity separates for example children of schoolteachers or librarians from children of white collar company employees. The growing diversity during the 1990's in the social recruitment to different kinds of upper secondary education did mainly imply sharpened "horizontal" divisions. As a consequence different types of elites gained better opportunities to find a trajectory through the educational system that suited their own offspring.

En social karta över gymnasieskolan i Stockholm i slutet av 1990-talet

På senare år har gymnasieskolan blivit allt mer heterogen. Fler lokala grenar och fler friskolor har tillkommit, nya kurskombinationer uppträder och kommunerna tillämpar olikartade antagningsregler. Systemet har blivit allt mer svåröverskådligt. För att överblicka situationen kan det vara till hjälp att rita kartor som visar hur olika gymnasieutbildningar skiljer sig åt. Vi skall här presentera en sådan karta som är konstruerad på så vis att avstånden mellan utbildningarna avgörs av elevernas sociala ursprung.

Man kunde tänka sig andra indelningsgrunder, men det sociala ursprunget säger ganska mycket om vad eleverna i de olika skolorna har i bagaget och vart de är på väg. Vi utnyttjar således vad vi vet om elevernas sociala ursprung för att få fram ett slags signalement för olika utbildningsinriktningar som därmed kan jämföras med varandra.

Kartan ger en bild av relationerna mellan gymnasieutbildningar i Stockholms län höstterminen 1998. Just i Stockholm är frågan om den sociala rekryteringen brännande. I och med de ändrade antagningsreglerna hösten 2000 är det numer grundskolebetyget och inte bostadsadressen som avgör vem som får tillträde till vilken gymnasieutbildning. Det råder delade meningar om vilka de sociala konsekvenserna blivit. Somliga hävdar att ojämlikheten i Stockholmsregionen åtminstone inte förvärrats, andra att vi bevittnar en galopperande segregering. För att bedöma effekterna är det viktigt att vi har möjlighet att jämföra med sakernas tidigare tillstånd. Det vi nu kan bidra med är en bild av situationen strax innan den så

kallade valfrihetsrevolutionen. Fortsatta studier inom det av Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté finansierade projektet "Gymnasieskolan som konkurrensfält" skall ge besked om vad som hänt därefter.

Ett tvådimensionellt rum

Kartan i slutet av artikeln ger en bild av gymnasieutbildningarna i Stockholms län höstterminen 1998 med avseende på ur vilka sociala grupper de rekryterade sina elever. Utbildningar med likartad rekrytering hamnar nära varandra på kartan medan utbildningar med olikartad rekrytering hamnar långt från varandra.

Den lodräta axeln representerar en social hierarki: överst utbildningar med många elever från de högsta samhällsklasserna, därunder utbildningar där medelklassbarnen är överrepresenterade och underst (nedre delen av kartan har vi skurit bort) utbildningar med stor andel elever ur de lägre samhällsklasserna.

Utbildning och klasstillhörighet hänger således samman. Ingen hade väl trott något annat. Den största andelen överklassbarn finns på det naturvetenskapliga programmens naturvetenskapliga gren och vissa inriktningar av det samhällsvetenskapliga programmet. Något längre ned på kartan hamnar de två nämnda studieförberedande programmens övriga grenar (teknisk, ekonomisk, humanistisk) jämte det estetiska programmet och mediaprogrammet. Underst finner vi de yrkesförberedande programmen (varav de flesta som nämnts inte syns eftersom kartan är kapad nedtill). Den lodräta axeln representerar således en välkänd hierarkisk dimension, som dessutom i ganska hög grad sammanfaller med en geografisk fördelning. Uppåt på kartan finns en ansamling av skolor i Stockholms innerstad och de norra förorterna, nedåt skolor i de södra förorterna.

Så långt bjuder resultaten inte på några överraskningar. Att överklassens och medelklassens barn är överrepresenterade på de studieförberedande programmen är väl känt, liksom att Stockholmsregionen är social segregerad. (Mindre bekant är kanske att det estetiska programmet och mediaprogrammet rekryterar så många över- och medelklassbarn och därför socialt sett tillhör samma kategori som de stora studieförberedande programmen, det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga.)

Betydligt intressantare är den vågräta axeln. Låt oss granska skillnaderna i horisontell riktning. Utbildningarnas placering på kartan avgörs som nämnts av elevernas sociala ursprung. Högst upp finner vi en tydlig polaritet mellan kulturella och ekonomiska tillgångar. Utbildningarna överst åt vänster – det naturvetenskapliga programmens naturvetenskapliga gren (NVNA), det samhällsvetenskapliga programmens samhällsvetenskapliga gren (SPSA), det estetiska programmet (EP) – karaktäriseras av en övervikt av barn från kulturellt bemedlade grupper såsom läkare, universitetslärare och journalister. I kartans övre högra del finner vi större andelar barn till företagsledare, högre tjänstemän i privat sektor med flera som besitter förhållandevis mer ekonomiskt än kulturellt kapital. Även för dessa ekonomiskt bemedlade grupper är grenarna NVNA och SPSA viktigast, men på andra skolor.

Denna motsättning mellan en kulturell pol och en ekonomisk pol återfinns även på lägre nivåer i den sociala hierarkin. Klasslärare står mot privatanställda tjänstemän på mellannivå, och så vidare. Beträffande utbildningarna hamnar det samhällsvetenskapliga programmens humanistiska gren (SPHU), det estetiska programmet (EP) och några friskolor med waldorf-inriktning närmare den kulturella (vänstra) polen, medan det samhällsvetenskapliga programmens ekonomiska gren (SPEK) och det naturvetenskapliga programmens tekniska gren (NVTE) hamnar närmare den ekonomiska (högra) polen.

Denna horisontella polaritet är också geografisk. I kartans överdel är åtskilliga innerstads-skolor samlade åt vänster medan skolorna i vissa välbärgade norra förorter placerar sig längre högerut. Skolorna skiljer sig alltså åt även när vi betraktar samma program och gren, vilket syns särskilt tydligt i rekryteringen till det naturvetenskapliga programmens naturvetenskapliga gren (NVNA) och det samhällsvetenskapliga programmens samhällsvetenskapliga gren (SPSA).

Slutligen inrymmer samma horisontella polaritet även en motsättning mellan barn till offentliganställda (vänsterut) och barn till dem som är verksamma i det privata näringslivet (högerut).

Fältet av gymnasieutbildningar i Stockholmsregionen låter sig således betraktas som ett två-dimensionellt rum. Den ena dimensionen är helt enkelt en social hierarki med överklassen högst upp och underklassen i botten. Den andra dimensionen sårar mellan kulturella och ekonomiska tillgångar, och har dessutom samband med en motsättning mellan privat och offentlig sektor, samt vad gäller elitutbildningarna med en motsättning mellan Stockholms innerstad å ena sidan och de mest välbärgade norra förorterna å de andra.

Denna horisontella motsättning kan tolkas i termer av olika sociala gruppers skilda utbildningsstrategier. Kulturellt bemedlade grupper (läkare, universitetslärare, journalister med flera) brukar hysa en stark tilltro till utbildningens välsignelser, vilket säkerligen har samband med att de byggt sin egen ställning på utbildning snarare än på ekonomiska tillgångar. Av kartan framgår att de favoriserar dels sådana utbildningsinvesteringar (särskilt det naturvetenskapliga programmens naturvetenskapliga gren) som är de tryggaste och mest profitabla med tanke på fortsatta högre studier, dels utbildningar (exempelvis det estetiska programmet eller waldorfskolorna) som förbereder för verksamhet inom kulturella fält. Självfallet inser även den ekonomiska eliten – dit vi här räknar företagsledare, högre tjänstemän i privat sektor med flera – värdet av en gedigen utbildning, men deras hållning är mer instrumentell och pragmatisk. Medan de kulturella eliterna värdesätter en utbildning som utvecklar personligheten och gärna utsträcker långt fram i livet, föredrar de ekonomiska eliterna en effektiv utbildning i unga år. För dem är utbildning inte nog, den måste kompletteras med kontakter, utlandsvistelser, traineejobb och annat. Vi kan på kartan notera att grupper med mer ekonomiskt än kulturellt kapital är överrepresenterade på utbildningar (SPEK och NVTE) som i dag räknas som teoretiska eller studieförberedande men som av tradition förberett för yrkeskarriär snarare än för fortsatta studier.

För de kulturella eliterna framstår tunga utbildningsinvesteringar som kungsvägen till framgång. De ekonomiska eliterna lägger sig vinn om att komplettera med andra slags investeringar, en strategi som i många avseenden är lyckosam och skänker dem ett övertag – samtidigt som den skapar ett beroende i förhållande till de mest kultiverade kretsarna. Av de ekonomiska eliterna krävs att de är någorlunda förtrogna med Kulturen men de spelar på bortaplan så snart de beger sig in på de arenor där de kulturella eliterna har sina starkaste fästen.

Vi har fått fram kartans struktur med hjälp av enbart två variabler, gymnasieutbildning och socialt ursprung. I efterhand har vi lagt in några så kallade illustrativa variabler som på kartan markerats med understrykning. Vi kan lägga märke till att elevernas grundskolebetyg följer den sociala hierarkin, det vill säga den lodräta axeln. Detsamma gäller föräldrarnas utbildningsnivå: forskarutbildning högst upp, därunder längre högskoleutbildning och så vidare nedåt på kartan. Även uppgifterna om inkomst och boende avser föräldrarna, och här kan vi iaktta några skillnader i vägrät led. Högerut på kartan har bostäderna fler rum. Inom medelklassen tenderar de kulturellt bemedlade (vänsterut) att bo i bostadsrättslägenhet, de ekonomiskt bemedlade (högerut) i radhus.

Så kunde man fortsätta. Polariteten mellan kulturella och ekonomiska tillgångar går igen i många sammanhang, också beträffande hur barnen fördelar sig på olika slags utbildningar. I grundskolan valde de kulturella eliternas barn oftare franska, de mer ekonomiskt bemedlade hellre tyska. I valet av gymnasieskola tenderar de kulturella eliternas barn oftare att söka sig till de kommunala skolornas profilprogram (dvs. lokala grenar av nationella program) i jämförelse med de ekonomiska eliterna som oftare hamnar på friskolor. Bland friskolorna utgör härvidlag waldorfskolorna (Kristofferskolan, Ellen Key skolan, Martinskolan) undantag eftersom de domineras av grupper med övervägande kulturella tillgångar.

Den vilseledande skoldebatten

Den aktuella debatten om huruvida friskolorna är elitskolor eller ej och deras betydelse för segregeringen är ofta vilseledande. I själva verket är det i den *kommunala* gymnasieskolan – i Stockholm i skolor som Kungsholmens gymnasium, Norra Real och Södra Latin – som merparten av elitutbildningen sker, liksom det mesta av differentieringen till följd av inrättandet av lokala grenar såsom internationella varianter eller EU-varianter av de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen. Debatten om friskolornas skadeverkningar och välsignelser har skymt faktum att det kommunala skolväsendet härbärgerar den stora mängden elitutbildningar (i ordets bägge betydelser: utbildning av eliternas barn och utbildning av framtidens eliter).

Och bland friskolorna är det inte i de *nya* friskolorna som den mest renodlade elitutbildningen i betydelsen utbildning för de sociala eliternas barn erbjuds. Tvärtom, de socialt mest selektiva bland Stockholms friskolor är med få undantag gamla ärevördiga privatskolor såsom Enskilda gymnasiet, Franska skolan och Tyska skolan. Ett anmärkningsvärt undantag är Viktor Rydbergs gymnasium i Djursholm som trots att det startade så sent som 1994 rekryterar sina elever från både kulturellt och ekonomiskt resursstarka eliter. Därav placeringen i mitten allra högst upp på kartan.

När utbildningsutbudet blivit allt mer differentierat har skillnaderna i social rekrytering mellan olika slags utbildningar ökat. Det brukar tolkas som att den så kallade sociala snedrekryteringen – det vill säga skillnaderna i ”vertikal” riktning – ökat. Så behöver inte vara fallet. Våra data tyder på att det under 1990-talet var de ”horisontella” skillnaderna, det vill säga avstånden mellan grupper som förfogar över samma mått av tillgångar men av olika slag, som ökade. Somliga besitter nedärvt kulturellt kapital, andra ekonomiskt kapital, åter andra andra slag av tillgångar. Den avgörande sociala förändringen under loppet av 1990-talet var förmodligen att det växande utbudet av differentierade skolor, profilprogram och så vidare givit *olika* slag av eliter bättre möjligheter att hitta en väg genom utbildningssystemet som passar just deras barn.

Analysen av de ”horisontella” avstånden kan förfinas om vi tar hänsyn till fler sorters tillgångar. Det finns exempelvis skäl att bland eleverna skilja mellan två slag av eliter, de som har framgång i skolan (det mått som varit tillgängligt för oss har varit avgångsbetyg från grundskolan) och de med högt socialt ursprung. Det finns skolor (Bromma gymnasium) som rekryterar ovanligt många elever med påfallande mycket högre socialt ursprung än skolkapital. Andra utbildningar (vissa profilprogram vid Huddingegymnasiet och Frans Schartaus gymnasium) rekryterar en osedvanligt stor andel elever med skolmässiga framgångar men förhållandevis blygsamt socialt ursprung. Viktor Rydbergs gymnasium utmärker sig genom att rekrytera elever som både har höga betyg och kommer från bemedlade familjer. Vidare kan vi återigen skönja en skillnad mellan de kommunala skolornas profilprogram och friskolorna. De förra rekryterar fler elever med förhållandevis starkt skolkapital, de senare fler med högt socialt ursprung.

Ytterligare en ojämnt fördelad tillgång är invandrade familjers förankring i det svenska samhället. Här finner vi en av förklaringarna till det individuella programmets problem. Detta var tänkt som ett preparandår som skulle förbereda eleverna för att övergå till något av de sexton ordinära gymnasieprogrammen. Så fungerar det för åtskilliga bland de elever som från grundskolan gått direkt till det individuella programmet – hela 60 procent av dessa återfinns på ett ordinarie gymnasieprogram hösten därpå. Men bland dem som inte kommer direkt från grundskolan är andelen lägre, 26 procent, och allra lägst, knappt elva procent, bland dem som aldrig gått i svensk grundskola. Således är det individuella programmet synnerligen differentierat. Det fungerar någorlunda som inkörsporr till gymnasieskolan för yngre elever som kommer direkt från grundskolan, sämre för något äldre elever som ibland har ett misslyckande på ett ordinärt gymnasieprogram bakom sig och inte alls för nyanlända invandrare.

Det är väl känt att barn med invandrarbakgrund är överrepresenterade på åtskilliga friskolor, vilket brukar anföras som bevis för att dessa inte är elitskolor. Men våra data tyder på att friskolor inte utnyttjas av vilka invandrare som helst. Gymnasieelever som är födda utomlands och som inte har någon förälder som är född i Sverige är i själva verket mer sällsynta på friskolor än i de kommunala skolorna. Överrepresenterade på friskolorna är dels invandrargrupper som varit länge i Sverige och blivit väl etablerade, dels utländska familjer som är här som diplomater, på expertuppdrag, som gästforskare och så vidare. Dessa kategorier skiljer sig högst påtagligt från familjer som (även om inte heller de utgör någon enhetlig kategori) anlant till Sverige som flyktingar under senare tid och vilkas barn samlas i så kallade problemskolor i invandratäta förorter som Fittja, Skärholmen, Rinkeby och Tensta.

I debatten sägs ibland att den skolmässiga segregeringen rätt och slätt speglar den geografiska, särskilt i storstadsregionerna. I viss grad är det förstås så men det är inte hela sanningen. Det grundmönster vi funnit – det vill säga ett tvådimensionellt rum med en lodrät social hierarki och en vågrät motsättning mellan en kulturell och en ekonomisk pol – karaktäriserar gymnasieskolan i hela riket (liksom för övrigt den svenska högskolan, som vi undersökt med liknande verktyg). Tabellen i slutet av artikeln bygger på data om en hel årskull – ungefär 100 000 – svenska gymnasister, nämligen de som gick i årskurs två 1998. Av alla läkarbarn bland dessa gymnasister gick 1998 nästan vartannat, 41 procent, på det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren, liksom 37 procent av alla universitetsläraryrarn. Det är således en utbildning som favoriseras av eliter vilkas ställning vilar på utbildningskapital snarare än på ekonomiskt kapital. Att barn ur de lägsta samhällsklasserna är sällsynta (sju procent av barnen till okvalificerade arbetare i produktionen) är inte förvånande. Märkligare är att de ekonomiska eliterna är så förhållandevis dåligt representerade. I gengäld placerar grupper med mer ekonomiskt än kulturellt kapital oftare än andra sina barn på det samhällsvetenskapliga programmets ekonomiska gren. Här finns tjugo procent av alla juristbarnen, sexton procent av barnen till högre tjänstemän i privat sektor, femton procent av företagsledarbarnen och fjorton procent av barnen till tjänstemännen på mellannivå i privat sektor. Allra mest anmärkningsvärt är att de kulturella eliterna skyr den sist nämnda utbildningen, det samhällsvetenskapliga programmets ekonomiska gren. Bland läkarbarnen och universitetsläraryrarn är andelen så låg (sex procent) att bara lantarbetarbarnen har ännu lägre andel.

Vi hoppas att det är tydligt vart vi vill komma med vår metod. Förvisso förekommer ett och annat läkarbarn även på samhällsvetenskapliga programmets ekonomiska gren. Det framgår av den nyss nämnda tabellen. Men vår poäng är att gymnasieskolan präglas av en horisontell motsättning mellan kulturella och ekonomiska tillgångar som tar sig uttryck i att läkarfamiljer och andra kulturellt bemedlade grupper i så hög grad undviker detta slags utbildning och samtidigt i ökande grad under loppet av 1990-talet kommit att dominera det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren. Vi är alltså primärt intresserade av den

ordning som råder i gymnasieskolan, en ordning som var och en som där inträder – även den som gör ovanliga utbildningsval – har att förhålla sig till.

Också när det gäller utbildningsval som vid första påseende förefaller udda har vi ibland kunnat spåra mönster. Vi har exempelvis konstaterat att profilprogram och lokala grenar kan fungera som en tillflykt för barn ur familjer som i olika avseenden avviker från övriga invånare i området där de bor. På det sättet kan kulturella eliter bosatta i ett område dominerat av ekonomiskt bemedlade grupper utnyttja den närbelägna skolan. I Saltsjöbaden attraheras dessa barn av den lokala mediagrenen, i Danderyd av matematikinriktningen av det naturvetenskapliga programmet och i Jakobsberg av den internationella varianten av det samhällsvetenskapliga programmet. Och bättre bemedlade familjer som bor i socialt sett lågt rankade områden i Stockholms södra och västra förorter kan utnyttja något profilprogram vid gymnasieskolan i närheten och slipper skicka iväg barnen till en skola i någon annan stadsdel.

Hur kartan blivit till

Kartan bygger på ett register vi upprättat med uppgifter på individnivå om 425 000 gymnasieelever. Data gäller årskurs 9-elever och gymnasieelever skolåren 1997/98 och 1998/99. Vi har tillfogat uppgifter om studier samt (från 1990 års Folk- och bostadsräkning) om föräldrarna och deras hushåll. Samtliga data har vi beställt från Statistiska Centralbyrån. För registerbeskrivning och variabelista, se *SEC-register 2. Dataregister över elever i svensk gymnasieskola 1997 och 1998* www.skeptron.ilu.uu.se/broad/sec/000906-secreg2-hogsk.doc. Mikael Börjesson har gjort merparten av de statistiska bearbetningarna.

Vissa resultat av registerbearbetningarna har tidigare redovisats i Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist och Mikael Palme, "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", s. 5-133 i *Välfärd och skola. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut* (SOU 2000:39), äv. som PDF-fil hos socialdepartementet, se www.social.regeringen.se/propositionermm/sou/pdf/sou2000_39.pdf eller på adressen www.skeptron.ilu.uu.se/broad/sec/sec-27.pdf. En HTML-version av inledningen finns på adressen www.skeptron.ilu.uu.se/broad/sec/sec-27-inledn.html. En populär sammanfattning är Donald Broady, "Gymnasieskolan och eliterna", *Pedagogiska magasinet* nr 2 2001, s. 56-61, webbversion tillgänglig hos Lärarförbundet, <http://www.lararforbundet.se/>.

Kartan visar ett urval av de ungefär 440 gymnasieutbildningar fördelade på 70 skolor som fanns i Stockholms län höstterminen 1998. Kartans struktur är resultatet av en totalundersökning men utrymmet har bara tillåtit oss att skriva ut ett fåtal av utbildningarna. Med utbildning avses här ett visst program med en viss greninriktning på en viss skola, t.ex. det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren på Danderyds gymnasium. För var och en av de ca 440 utbildningarna har vi skapat en profil baserad på det sociala ursprunget för eleverna i årskurs två. Att vi valde denna årskurs beror på att valet av gren sker först då. Det totala antalet elever i årskurs två år är drygt 17 000. Den statistiska teknik vi använder, korrespondensanalys, placerar utbildningar med likartad profil nära varandra på kartan och utbildningar med olikartad profil långt från varandra på kartan. Långt från varandra i vågrät led hamnar till exempel naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren vid Södra latin på Södermalm (14,5 % läkarbarn, 9,7 % civilingenjörsbarn, 6,5 % universitetsläraryr, 1,6 % barn till tjänstemän på mellannivå i privat sektor, 0 % företagsläraryr, 0 % barn till okvalificerade arbetare i service etc) och samma program och gren vid Hersby skola på Lidingö (2,8 % läkarbarn, 10,2 % civilingenjörsbarn, 0,9 % universitetsläraryr, 8,3 % barn till tjänstemän på mellannivå i privat sektor, 6,5 % företagsläraryr, 0 % barn till okvalificerade arbetare i service etc). Denna vågräta polaritet låter sig tolkas som en motsättning mellan kulturella och ekonomiska tillgångar. I lodrät riktning finner vi polariteter mellan bemedlade

och obemedlade. Långa avstånd skiljer de båda nämnda NVNA-utbildningarna på Södermalm och Lidingö från exempelvis handelsprogrammet vid S:t Botvids gymnasium i Botkyrka (där motsvarande andelar är 0 %, 0 %, 0 %, 0 %, 0 %, 15,4 %) eller omvårdnadsprogrammet vid Nynäshamns gymnasieskola (0 %, 0 %, 0 %, 0 %, 0 %, 10,0 %).

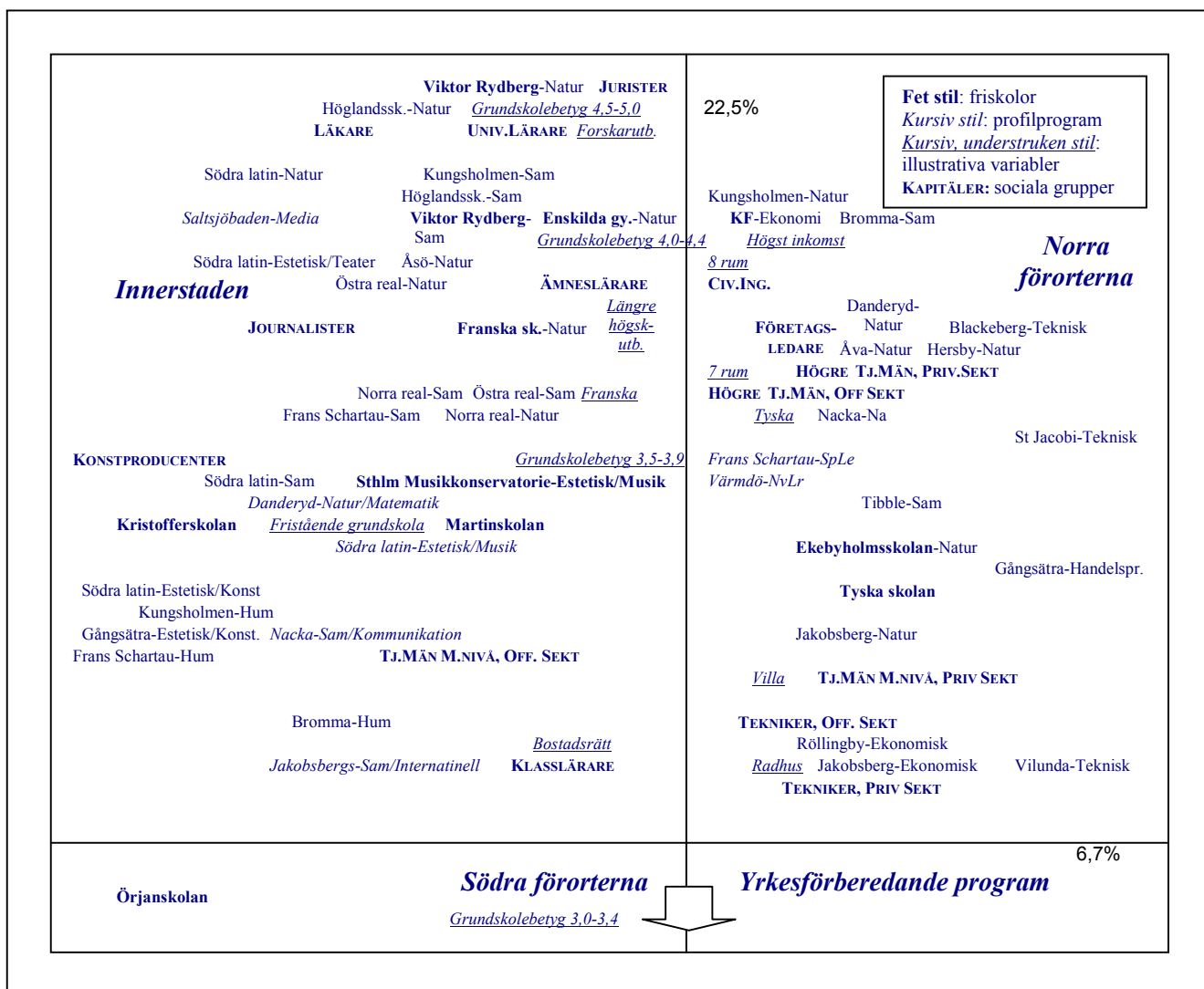
För att bestämma elevernas sociala ursprung använder vi uppgifter om den av föräldrarna, antingen fadern eller modern, som har den högsta sociala yrkesposition. Våra register tillåter oss att hålla isär 111 sociala grupper – läkarbarn, civilingenjörsbarn, psykologbarn etc – som i den föreliggande studien aggregerats till 34 sociala grupper (annars skulle många av grupperna innehålla för få individer).

I skoldebatten förekommer oftast grövre uppdelningar: socialgrupp ett, två, tre, eller arbetaklass och tjänstemän, eller personer med kort, medellång och lång utbildning. Sådana uppdelningar har nackdelen att de är endimensionella, det vill säga döljer relationer och rörelser i alla andra riktningar utom den vertikala. Detta endimensionella perspektiv brukar prägla debatten om den så kallade sociala snedrekryteringen som handlar om varför barn ur högre samhällsklasser är överrepresenterade på teoretiska gymnasieutbildningar eller längre högskoleutbildningar. Om man är intresserad av hur sociala grupper skiljer sig åt i sin hållning till utbildning och sitt sätt att utnyttja utbildningsväsendet är det föga meningsfullt att klumpa ihop latinlektorn och fabriksägaren i socialgrupp ett eller skolbibliotekarien och försäljaren i socialgrupp två.

Lika väsentligt som att skilja mellan sociala grupper är att hålla isär olika slags utbildningar. Även här brukar debatten vara endimensionell. När social snedrekrytering till gymnasieskolan diskuteras nöjer man sig ofta med en åtskillnad mellan yrkesförberedande och studieförberedande program. Våra data visar att den sociala snedrekryteringen i ökande grad sker *inom* de studieförberedande programmen, i synnerhet inom det samhällsvetenskapliga. Vidare ökar skillnaderna skolorna emellan, vilket innebär att den sociala rekryteringen till ett och samma program och en och samma gren kan vara ganska olikartad i olika skolor. Åtminstone i storstadsregionerna måste vi för att förstå rekryteringsmönstren hålla isär såväl olika skolor som olika program, grenar och varianter.

Tilläggas bör att vi för att framställa kartan inte tagit hänsyn till elevernas kön. Det beror inte på att kön är oväsentligt. Tvärtom, det är en så till den grad utslagsgivande egenskap att den slår ihjäl alla andra samband. När vi konstaterat den saken måste vi därför göra kön till en inaktiv variabel i korrespondensanalysen. Först då kan andra intressanta mönster framträda. Om kön används som aktiv variabel blir resultatet en karta som visar dels den välkända vertikala sociala hierarkin, dels en horisontell tudelning mellan pojkarnas och flickornas gymnasieskola. Tudelningen gäller dock främst kartans lägre regioner, således i huvudsak de yrkesförberedande programmen. Högre upp, det vill säga på de teoretiska programmen, är könsfördelningen ganska jämn. Grovt sagt möts alltså de högre samhällsklassernas söner och döttrar i de studieförberedande programmen medan könen skiljs åt i utbildningar dominerade av de lägre samhällsklassernas barn.

**Fältet av gymnasieskolor i Stockholmsregionen 1998
(enbart övre delen av fältet återges här)**

Andelar av alla gymnasieelever ur skilda sociala grupper som 1998 gick på naturvetenskapliga programmens naturvetenskapliga gren och samhällsvetenskapliga programmens ekonomiska gren

NVNA			SPEK		
Social grupp	Social klass	%	Social grupp	Social klass	%
Läkare	1	41,0	Jurist	1	19,8
Universitetslärare	1	37,4	Högre tjänstemän, priv.	1	15,9
Civilingenjör	1	32,0	Företagsledare	1	14,8
Jurist	1	28,3	Tj.män på m-nivå, pri.	2	14,1
Ämneslärare	1	27,8	Handelsmän	3	13,5
Högre tjänstemän, priv.	1	24,3	Kontorsanställda, off.	3	12,2
Högre tjänstemän, off.	1	24,1	Officerer	1	12,0
Företagsledare	1	20,8	Poliser	3	11,9
Tekniker, off.	2	20,5	Handelsanställda	3	11,7
Tj.män på m-nivå, off.	2	19,1	Kval. arb. i serv.	4	11,6
Officerer	1	18,4	Högre tjänstemän, off.	1	11,4
Journalist	2	17,6	Journalist	2	11,4
Tj.män på m-nivå, pri.	2	17,4	Tj.män på m-nivå, off.	2	11,2
Tekniker, privat	2	17,3	Hälso- o sjukv. anst	3	11,2
Klasslärare	2	17,3	Kontorsanställda, priv.	3	11,1
Konstproducenter	2	16,4	Förmän	4	10,9
Externt bortfall	7	15,6	Klasslärare	2	10,6
Internt bortfall	6	13,9	Tekniker, privat	2	10,5
Poliser	3	13,5	Internt bortfall	6	10,1
Hälso- o sjukv. anst	3	13,1	Övriga	5	10,1
Övriga	5	11,1	Småföretagare	3	9,8
Kontorsanställda, priv.	3	10,7	Externt bortfall	7	9,6
Bönder, fiskare	3	10,4	Tekniker, off.	2	9,5
Handelsmän	3	9,8	Konstproducenter	2	9,1
Kval. arb. i serv.	4	9,6	Civilingenjör	1	9,1
Kontorsanställda, off.	3	9,5	Ämneslärare	1	8,4
Handelsanställda	3	8,6	Bönder, fiskare	3	7,7
Vårdande yrken	5	8,4	Okval. arb. i serv.	5	7,6
Okval. arb. i serv.	5	8,3	Okval. arb. i prod.	5	7,2
Småföretagare	3	8,3	Kval. arb. i prod.	4	6,8
Kval. arb. i prod.	4	7,2	Vårdande yrken	5	6,4
Lantarbetare	5	7,1	Läkare	1	6,2
Okval. arb. i prod.	5	6,8	Universitetslärare	1	6,1
Förmän	4	5,9	Lantarbetare	5	5,3
Totalt		15,1			10,3

Populationen är samtliga elever (ca 100 000) i gymnasieskolans andra årskurs ht 1998 som kommit till gymnasieskolan direkt från högstadiet. För att fånga in elevernas sociala ursprung använder vi uppgifter om föräldrarna hämtade ur FoB 90. Vi skiljer här mellan 34 sociala grupper som vi dessutom delat in i fem sociala klasser. Procentsatserna anger att bland alla läkarbarn inom denna population gick 41 procent på det naturvetenskapliga programmens naturvetenskapliga gren etc.